

Maoistická strana

Ajith

Předmluva

Ajith, vlastním jménem K. Murali, napsal spis Maoistická strana v roce 2009. Zde si tento přední teoretik Komunistické strany Indie (maoistické) dává za úkol rozvést problematiku strany v komunistickém organizování. Text rozebírá klíčové otázky revoluce: strana jako jednota protikladů, demokratický centralismus, zhodnocení kominternovského typu strany a politiky, marxistické zhodnocení kultů osobnosti a mnoho dalšího. Ajith je jedním z nejlepších současných maoistických autorů, jehož odvážná aktivistická a teoretická práce ho stála dohromady šest let nesvobody v indických žalářích a doposud čelí opakované policejní šikaně.

Maoistická strana

Jaké vlastnosti by měla mít organizace, aby se stala předvojem nové společnosti a lidí? Jaké metody budování strany by tomu měly odpovídat? Jaká by měla být pozice strany v diktatuře proletariátu? Může si dnes proletářská strana zachovat komunistické kvality, aniž by se stala maoistickou stranou? Je maoistická strana pouze jiný název pro komunistickou stranu? Nebo ve své podstatě a metodách práce obsahuje něco nového?

Třídy (nebo jejich části) v epoše kapitalismu vyjadřují a uskutečňují své zájmy hlavně nástrojem politické strany (společenské organizace). Marx vznesl nutnost, aby proletariát vytvořil vlastní stranu, díky níž se postaví ostatním třídám a dosáhne svých cílů. To dále rozvinul Lenin ve vědeckou teorii a skrze praxi ji potvrdil a etabloval. Jádrem konceptu leninské strany je profesionální revolucionářstvo: ti, kdo se kompletně oddají revoluční aktivitě, kdo si to zvolí za svoje povolání. Tento koncept sklízí kritiku, že údajně vede k panství elity nad proletariátem. Také se za oslavu elitářství označuje Leninův postoj, že k ideologii, která povede pracující k osvobození, nedovedou dospět pracující sami, ale musí k nim dosáhnout zvnějšku. Koncept leninské strany čelí obviněním, že ztělesňuje myšlenkové nastavení, které podceňuje potenciál pracujících. Někteří tvrdí, že dokud byl Lenin naživu, jeho osobnostní kvality držely zlo tohoto stranického konceptu na uzdě, ale za Stalina se utrhl z řetězu jako oblodný tanec smrti. (Pearson, Mathrubhumi – 87/3, March 29, 2009)

Pojďme se nejdříve seznámit s ideologickými boji, jež kolem tohoto problému probíhaly v období, kdy se koncept leninské strany utvářel. Výchozím bodem byla debata na Druhém sjezdu nerozdělené Ruské komunistické strany (tehdy známé jako Ruská sociálně-demokratická strana práce) k otázce ústavy strany. Pravičáci (a taktéž Trockij) obvinili Leninovy navržené stanovy z propagování ultra-centralizace. I jeho trvání na podmínkách členství, které požadovaly vstup členky nebo člena do stranické komise a zapojení do její praxe, byly podle nich příklady nežádoucí centralizace. Jejich protínávrh měl umožnit členství komukoliv, kdo straně pomáhá. Tak by ze strany vytvořili volnou organizaci volnočasových aktivistek a aktivistů. To bylo jádro sporu mezi Leninem a jeho protivníky.

Lenin si jasně uvědomoval nutnost organizace těch, kdo jsou připraveni jako aktiviststvo stát v první linii revolučního hnutí

s cílem uchopení moci, těch, kdo tomuto úkolu oddali celý život a získali tak potřebné dovednosti a vůdčí kvality. Z této vize se vyvinul jeho koncept strany. Specifická situace v carském Rusku, která znemožňovala otevřenou aktivitu a nutila neustále se vyhýbat tajné policii, bezpochyby přispěla jako významný faktor. Váhu těchto specifík můžeme pozorovat v Leninově trvání na totální centralizaci ve prospěch vedoucího stranického orgánu a na striktní dělbě úkolů – téměř jako dělbě práce v moderní továrně – mezi stranické komise a jejich členstvo. I když Lenin původně reagoval na kontext tehdejší ruské situace, je nutno zmínit, že v tomto přístupu je nepřímě zahrnutý jeho odklon od stranického konceptu Druhé internacionály. Tady se Lenin se svými současníky v otázce strany rozchází. Ponechme stranou útoky skálních pravičáků a prozkoumejme tento spor hlouběji u kritiky Rosy Luxemburg a také Trockého (který nějakou dobu pobýval v revolučním táboře).

Luxemburg popisovala Lenina jako představitele „ultra-centralistické“ tendence v ruském revolučním hnutí. Tato kritika vycházela z jejího pohledu na vztah mezi revolučním hnutím mas a stranou. Luxemburg tvrdila:

„Centralismus v socialistickém smyslu není absolutnost, kterou lze aplikovat na jakoukoliv fázi hnutí pracujících. Je to tendence, jež se uskutečňuje úměrně k rozvoji a politickému výcviku, který během svého zápasu pracující masy získávají.“

Faktem je, že Sociální demokracie není napojena na organizaci proletariátu. Ona sama je proletariát. A díky tomu se centralismus Sociální demokracie zásadně liší od centralismu blanquistů... Je to tak říkajíc „samocentralismus“ pokročilých částí proletariátu. Je to vláda většiny ve své vlastní straně.“

Organizační problémy ruské Sociální demokracie

Toto pojetí s důrazem na dobrovolnou povahu centralizace komunistické strany víceméně popírá rozdíl mezi třídou a jejími pokročilými složkami, mezi stranou a širokým revolučním hnutím. Ačkoliv Luxemburg používá slovo „samocentralismus“, ve výsledku se jedná o synonymum „spontánnosti“. Blednutí této hranice je znát i v Trockého námitce:

„Pokud lze dělbu práce považovat za organizační princip, pak jedině v továrně, nikdy však v politické straně jakéhokoliv typu, tím méně v naší – není nám zřejmé, že „princip“ dělby práce není v žádném případě příznačný pro organizaci, která usiluje o rozvinutí třídního uvědomění proletariátu?“

Naše politické úkoly – část 3., Otázky organizace

Lenin nepopíral dobrovolnou povahu stranické centralizace. Není vnucena, nýbrž se na ni přistupuje dobrovolně; všichni ji přijímají vědomě s ohledem na zájmy revoluce. Takový je Leninův koncept dobrovolné centralizace. Na rozdíl od „tendence“, která se musí uskutečňovat v průběhu bojů, jak ji popisuje Luxemburg, jsou pro Lenina metody centralizované strany včetně dělby úkolů něčím, co je třeba od samého začátku vědomě ustavit a trénovat. To však nepopírá klady revoluční spontánnosti.

Pro zopakování: výchozím bodem byl pro Lenina druh organizace potřebné pro zorganizování a provedení revoluce. K řešení dospěl zhodnocením konkrétní situace nepřítele a lidu, nikoliv předjímáním nějaké představy o revoluci nebo o proletariátu a jeho vývoji. A tak Lenin během revolučního pozdvižení roku 1905 obhajoval místo přísné centralizace a omezitého rekrutování, které upřednostňoval doposud, naopak organizační formy schopné zapojit co největší množství militantních mas pracující třídy. (Nové úkoly a nové síly, oddíl 8., strany 209–220 anglického překladu)

Nešlo o případ Lenina odporujícího leninismu, byl to leninismus. Tentokrát se Lenin řídil zhodnocením, že revoluční zápal mas, jenž se v této situaci ukazoval, do velké míry vynahradí jejich ideologické a politické nedostatky. To dokazuje hlubokou víru v masy a dialektické uchopení vztahu mezi vědomými kroky a spontánností v revolučním hnutí. Leninská centralizace a organizační principy bezpochyby nejsou nějaké absolutní pravdy, které je třeba „bez ohledu na situaci“ použít. Jejich dělba práce nezavrhne úkol zvyšovat uvědomění celého členstva strany a co nejširších mas.

Ztratilo pozdější mezinárodní komunistické hnutí Leninovo příkladné dialektické nakládání s konceptem předvoje a organizačních metod, které formuloval? Bylo by mnohem užitečnější věnovat pozornost takovémuto rozdílu, spíše než se honit za osobnostními rysy lídrů, jak to dělá Pearson. Leninovi dělala starosti nebezpečí, která mohla nastat zevšeobecněním stanov Bolševické strany bez ohledu na místo a čas. Ve zprávě Komunistické internacionále (Kominterně) poznamenal Lenin, že její organizační principy mají silný ruský nádech, a pochyboval, zdali to soudruzi z jiných zemí dokáží správně uchopit. (Zpráva 4. sjezdu Komunistické internacionály, svazek 33., strany 415–432 anglického překladu). Ve dnech, kdy se spěchalo s odtržením od rozvolněných organizačních metod Druhé internacionály, se této obavě nevěnovala pozornost. Mezitím se od Ruské komunistické strany, která se touto dobou stala vládnoucí stranou, požadovala přísnější centralizace. Železná jednota strany byla pro samotnou existenci revolučního státu kriticky důležitá. V tomto kontextu se 10. sjezd Ruské komunistické strany rozhodl opustit svou dosavadní praxi a ukončil veškeré skupiny uvnitř strany i jejich publikace. To později vstoupilo mezi základy organizačních zásad komunistických stran.

Lenin, Ruská komunistická strana a Kominternu během tohoto období zastávali názor, že pokrok revoluce v západní Evropě byl na spadnutí. Politické vývoje v rozličných zemích tomu nasvědčovaly. Bezprostřednost této situace musela jistě formulaci organizačních principů ovlivnit. Utvářející se revoluční situace se však zase rozptýlila. V této situaci odlivu Lenin upozornil na nutnost důkladného zhodnocení, aby se vypracovaly další kroky. Než si s tím však mohl poradit, kulka atentátníka ho odkázala na lůžko a zemřel. Není známo, zda koncept strany a její organizační principy patřily mezi otázky, které chtěl přehodnotit. Každopádně nic takového poté nenásledovalo. Stanovy a metody práce pocházející z konkrétní situace následně přešly do teorie velmi mechanicky.

Stalinův koncept monolitické strany patří mezi jeho přední mechanické chyby. Tímto modelem se mezinárodní komunistické hnutí řídilo – dokud jej nezkritizoval Mao. Posílilo uctívání strany jako mocnosti, která má vždy pravdu a nesmí se zpochybňovat. Ve Stalinově konceptu strany je očividný vliv mechanického myšlení, které popíralo vnitřní rozpory a třídní boj za socialismus. Stranu nepojímal jako prostor aktivních rozporů, jako organickou entitu, která se musí neustále potýkat s vnějšími i vnitřními rozpory, aby ve společnosti obnovovala svou vůdčí pozici a svůj smysl. Ideologický boj se stal formální záležitostí. Demokratický centralismus zamrzl do vztahů nadvlády a podřízenosti. Podle očekávání se v tomto lišily strany u moci a strany, které o ni teprve bojovaly. Nutnost vydržet pod tlakem nepřítele si u druhých jmenovaných vyžádala větší spoléhání na lid. Sebekritika, náprava a ideologický zápas ohledně těchto otázek ve straně oživovaly atmosféru. Sevřenost konceptu monolitické strany byla však všudypřítomná. Do popředí se namísto ideologické nápravy členstva dostaly čistky. Dokud si strana zachovávala svou marx-leninskou orientaci, obvykle to znamenalo zbavování se těch, kdo ztratili komunistické kvality. I tak ale ideologie zůstala v pozadí a převažovala přitom organizační stránka.

Od této negativní tradice a mechanického myšlení v jejím základu se Mao odtrhl. Jednalo se doslova o rekonstrukci konceptu předvoje. Otevřela cestu hlubšímu, bohatšímu pochopení vedoucí role proletariátu a leninské strany. Maovo opuštění stávajícího přemýšlení o konceptu strany lze vidět od samého začátku. Ve zprávě o rolnickém hnutí v Hunanu, kterou napsal v roce 1927, poznamenal, že jakákoliv revoluční strana, která nezvládne postavit do vedení vzbouřené rolnictvo, bude odmítnuta. Tento výrok, že právě rolnictvo – dosud marxistickou teorií chápáno jako zaostalé – prověřil a určil revoluční charakter proletářské strany, nebyl ničím jiným než odvážným podvracením absolutistického myšlení o vedoucí roli komunistické strany. Poskytl prostor k problematizování historické vedoucí role proletariátu a konceptu předvoje.

Ačkoliv v historickém hnutí za zničení kapitalismu (jeho nejvyššího stádia imperialismu) budou ostatní třídy a části společnosti důležitými partnery, nedovedou poskytnout vedení. V každé situaci je otázka osvobození specifická – půda v případě bezzemků, kastovní útlak pro Dality, mužský šovinismus pro ženy, etnický útlak pro Adivasy, národnostní útlak pro utlačované národy, náboženská perzekuce pro menšiny a tak dále. Svojí specifickostí také představují jen části v kontextu celého revolučního projektu. Avšak proletariát je na tom jinak. Kapitalistické poddanství se od předešlých systémů vykořisťování (jako kastovní feudalismus) liší. Na dělnictvo neuvaluje žádný jiný nátlak než bolesti hladu. A jelikož je dělnictvo v zásadě svobodné, nemůže mu odpovídat žádné dílčí osvobození. Je nutné ukončit všechny formy vykořisťování a útlatku. A tak se předpokladem pro osvobození této třídy stává emancipace celého lidstva. Z této objektivní společenské pozice se odvozuje vůdčí role proletariátu. Vyžaduje po proletariátu, aby pokračoval v revoluci, až dokud úplně neuskuteční svět bez vykořisťování.

Když se toto marxistické chápání proletářského vedení absolutizuje, zaručeně vede k reifikaci (zvěčnění)² (Sandeepan, Munaniporali, 131). Historie i současnost mezinárodního komunistického hnutí ukazují, jak k tomu dochází skrze mechanické rovnice: proletariát = revoluce a komunistická strana = předvoj. Na druhou stranu však ekonomistické impulzy, jež se často vyskytují u vyšších vrstev proletariátu, společenská pasivita pramenící z revizionistické, reformní politiky, která posiluje tento ekonomismus, a změny probíhající v povaze práce a pracovišť, dávají vzniknout názorům, které koncept proletářského vedení opouštějí. Necháávají se unášet přílivem politiky identit a doufají, že tato hnutí v budoucnu povedou společenskou změnu.

Máme tedy tyto dvě situace. Na jednom konci zvěčnění komunistické strany a proletariátu, sobectví, které třímá tento prapor, aby ospravedlnilo pomíjivé nutnosti jako obecný zájem. Na druhém konci letargická žádost omezit naše zaměření na částečnosti, opustit ušlechtilý úkol světa bez vykořisťování, jelikož je to pouhý mýtus. Maoismus tento začarovaný kruh roztíná. Vedoucí role proletariátu a předvojovost jeho komunistické strany jsou potenciály skryté v historických okolnostech. Dají se uskutečnit pouze kreativním zákrokem v historickém okamžiku konkrétní společnosti. Podobně jako další jevy je i tato jednota protikladů. V tom spočíval význam Maova varování ve zprávě z Hunanu.

O nějakých 50 let později je patrná návaznost v Maově poznatku: „buržoazie je uvnitř strany samotné“. K tomuto závěru došel skrze zkušenosti s obnovením kapitalismu v Sovětském svazu a s Kulturní revolucí rozpoutanou v Číně, aby jeho obnovení zabránila. Pomocí Stalinova konceptu monolitické strany to nelze pochopit. Přítomnost buržoazie, na kterou Mao obracel pozornost, se lišila od možné infiltrace buržoazními agenty

a podplacení členstva strany. Lenin a Stalin tomu chtěli předcházet čistkami. Mao mluvil o nové buržoazii. Vzniká z pozůstatků kapitalistických výrobních vztahů, jako je buržoazní právo a politická/vládnoucí vůdčí role komunistické strany za diktatury proletariátu; je nevyhnutelnou součástí socialismu. V boji proti ní bude rozhodujícím faktorem správná ideologicko-politická linie, jak se vypořádat s mnohými úkoly při pokračování revoluce a jejím dalším rozvíjení. Pokud se vedení chopí revizionistická linie, stane se ve straně buržoazie dominantní. Barva strany a státu se změní.

Toto představuje další dialektiku pozice komunistické strany jakožto předvoje. Hlavní zdroj potenciálního nebezpečí popsaného výše neleží ve vnějších vlivech. Je obsažen v revoluci, kterou strana vedla, v nově vytvořené společnosti, jinak řečeno v rodící se jednotě protikladů zapříčiněné úspěšnou snahou strany stát se předvojem. Tento potenciál je zrcadlovým opakem postupování ke komunismu. To, který z nich se v dané socialistické společnosti uskuteční, je něco, co se rozhodne teprve třídním bojem ve straně a společnosti během konkrétních historických okamžiků. Pochopit stranu jako jednotu protikladů – to je bod zlomu, kdy se koncept maoistické strany pevně ustanovuje v teorii i v praxi.

Na základě lekcí čínské revoluce a mezinárodního komunistického hnutí Mao vypracoval ohledně strany mnoho tezí. Všude zdůrazňoval motiv pevně budovat komunistické vědomí služby lidu tím, že zastavíme postoje, podle kterých je strana nadřazená nad lidem a vedení nad členstvem. Tím nepopírá roli ani důležitost vedení. Mao oponoval názoru, který vedení absolutizoval a který z mas a členstva dělal následovnictvo, pasivní nástroje. Připomínal komunistkám a komunistům, že jakkoliv jsou kádry nutné, všechno uskutečňují masy, a proto není na místě roli kádru přeceňovat. Trvá na tom, i co se týče vztahů mezi ústředními a nižšími výbory a mezi lidem a socialistickým státem. Bez informací z nižších úrovní nemůže ústřední vedení dojít ke správným rozhodnutím. Někdy může k řešení dojít samotná nižší úroveň, načež připadá na ústřední vedení úkol rozšířit toto řešení do celé země. Podobné Maovy postřehy vyvrací jakoukoliv myšlenku o neomylnosti vedení. Také pomohly odhalit vztah mezi organizačním principem demokratického centralismu a marxistickou teorií poznání. Mao poukázal na to, že boj proti buržoazii není jediný prvek třídního boje za socialismu. Skládá se také z rozporů mezi lidem a socialistickým státem, a mezi lidem a stranou. Už v samotných 50. letech varoval, že když je teď moc uchopena, masy ukážou každému, kdo si myslí, že nad nimi může panovat. Zasazoval se za práva lidu na stávkou a protest, protože komunistická strana musí dostat lekci. („Bojujte proti buržoazním myšlenkám uvnitř strany“, „Proslov na Druhém plenárním zasedání Osmého ÚV KS Číny“, svazek 5., Vybrané spisy)

Pozoruhodné tady je, jakou důležitost vkládal do boje zdola, do spontánní iniciativy lidu. Toto uchopení dialektického vztahu mezi vědomým zasahováním shora a spontánním tlakem zdola, toto leninské chápání, jež se v mezivládi z mezinárodního komunistického hnutí vytratilo, není něco, co Mao jen znovu získal. Pozvedl ho do nové výše, když ho uplatnil za Kulturní revoluce v boji proti nebezpečí obnovy kapitalismu. A tak Mao rozvinul koncept strany a usadil ho na nových základech; nikoliv na povahových rysech jednotlivce, ale na pevných ideologicko-politických principech.

Do jaké míry dokázala Komunistická strana Číny, když ji Mao vedl, tuto novotu vstřebat? To je relevantní otázka. Slouží jako vstupní bod k vyhodnocení, do jaké míry tento koncept maoistické strany začlenilo a uskutečnilo mezinárodní hnutí, které se objevilo v 60. letech inspirované Mao Ce-tungovým myšlením, nebo maoisté, kteří si v 90. letech nárokovali jeho hlubší pochopení. Čínská strana byla odlita z kominternovské formy. Při hledání odpovědi na naši otázku musíme mít na paměti nejen tuto stránku, ale také fakt, že s jejími metodami a jejím stylem strana pracovala velmi dlouho. Jak jsme poznamenali, Mao se začal od tohoto modelu odvracet již od samého začátku. Jeho nový přístup byl však opravdu zaveden až skrze Kulturní revoluci. Maovo učení o straně bylo dokonce systematicky sestaveno až v roce 1973 v šanghajském textu „Základní chápání Komunistické strany Číny“. (O tři roky později byl zákaz této knihy jedním z prvních činů prosazovatelů kapitalismu, kteří se chopili moci!) Lze tak usoudit, že Čínská strana procházela přetvořením v souladu s maoistickým přístupem, ačkoliv bylo v tomto procesu mnoho nerovnoměrností. Tento nový přístup se totiž vyvíjel vedením revoluční praxe, přičemž vstřebával nové poznatky z těchto zkušeností.

Nestačilo by však označit tento limit pouze za výsledek okolností. Je zde také věc neúplného odtržení od kominternovských přístupů. Mezi nimi zaslouží speciální pozornost kult budovaný kolem Maa. Záležitost kultu osobnosti, již započal Stalin, byla v naprostém rozporu s Leninovými názory. Když pak tehdejší sovětský lídr Chruščov pod zástěrkou odmítnutí tohoto kultu připravoval ideologickou půdu pro obnovení kapitalismu skrz kompletní popření Stalina, chopil se Mao Stalinovy obrany. Činil to však s marxistickou kritikou Stalinových chyb a rozlišoval mezi tím, co se má převzít a co se má odmítnout. Potřebujeme zvažovat, zda to bylo kompletní. Kulty osobností nemají v marxismu nikdy ospravedlnění. Avšak místo aby je Mao zcela odmítl, omezil se pouze na kritiku jejich extrémních projevů. Ačkoliv se pro to hledá ospravedlnění s přihlédnutím ke složité situaci třídního boje v Číně, je to ze zásady nepřijatelné. Problémem není míra chvály nebo zda si někdo chválu zaslouží. Takové kulty pěstují představu o neomylnosti jednotlivce, vedení nebo nepřímo o ne-

omylnosti strany – představu, kterou maoistický koncept strany zahrnuje, ale vyskytuje se v přívlastku Čínské strany, „vždycky správná“. Současné příklady maoistických stran, které citují Maa, aby ospravedlnily vlastní kultu osobnosti, upozorňují na nutnost toto vyjasnit.

Jak daleko se tedy obecně podařilo maoistům odtrhnout od kominternovského konceptu strany? Nakolik maoistické jsou strany, které vytváří a vedou? Ačkoliv by nikdo neteoretizoval – a tudíž nelegitimizoval – posun od pobývání s masami a sloužení jim k panování nad nimi, můžeme si tohoto již v několika případech všimnout. Slepá víra ve stranu namísto stranické loajality založené na politice, slepé přesvědčení o neomylnosti vedení a uctívání kultů, netolerance vůči opozici a kritice, pragmatismus dovolující jakékoliv metody pokud „jsou pro stranu a revoluci“ – takovéto kominternistické vlivy se v metodách práce a přístupu objevují běžně. Termín kominternistický používáme, protože nešlo pouze o Stalinovy chyby. Mimoto tyto chyby obsahují problémy celého období historie mezinárodního komunistického hnutí. Musíme dodat, že nastávaly problémy názoru a růstu. Jelikož se v tomto období komunistická ideologie šířila světem, bylo podporováno vytváření komunistických stran a utvářelo se opravdu mezinárodní revoluční hnutí proletariátu. Jedním z velkých skoků, jichž maoismus dosáhl, je jeho odtržení od špatných tradic období Kominterny, aniž v nejmenším umenšoval její pozitivní roli. To se musí dále prohloubit. Dnešní maoistické strany jsou bezpochyby pokračovatelky komunistických stran včerejška. Jejich základy musí však být ve výši, kterou maoismus dosáhl v konceptu předvoje, nikoliv v metodách a názorech minulosti.

Poznámky

1. Klasicky překládáno jako „živelnost“; pozn. překl.
2. Zvěcnění je druh odcizení. Společenské procesy, které sami uvádíme v pohyb a vytváříme, se nám jeví jako něco cizího mimo naši kontrolu. Pozn. překl.